

1. Začetki krščanstva na slovenskih tleh

Zanesljivih podatkov o nastanku krščanstva v antiki nimamo. Postavimo jih lahko v zvezo z velikimi spremembami v rimskem cesarstvu (priseljavanje narodov iz Vzhoda = Mitrov kult; sprememba etične in družbene sestave prebivalstva/globoka gospodarska, družbena in moralna kriza rimskega sveta). Območje je bilo pod največjim vplivom oglejske krščanske skupnosti (upoštevati moramo vplive Ilirika, s koreninami v Makedonij in Mali Aziji).

O obstoju te skupnosti pričajo razne legende (sv. Mohor); obstoj krščanstva v 1. stol tako ocenjujemo kot možen, v 2. stol. kot zelo verjeten in a prehodu 2-3 stol. kot zanesljiv (skupnost s škofom na čelu je nastopila pred sredo 3. stol).

Oglejsko krščanstvo se nam kaže kot sinteza Vzhodnih (egipčansko, sirsko-palestinskih) in Zahodnih (rimskih, afriških) vplivov. V 3. stol. različne legende o mučencih: o škofu Maksimu iz Emone (+250) je ponaredek iz 17. stol; bolj verjetni legendi sta o mučeništvu Pelagija v Emoni in sv. Maksimiljana v Celeji.

Naj zanesljivejši viri o krščanstvu so viri o preganjanju kristjanov v času Dioklecijana (beg v gore, aretacije kristjanov – počasno hiranje v ječi, mučeniška smrt). Znana legenda o mučeništvu sv. Florijana (na podlagi avtentičnih virov iz antike napisana kasneje – je najbolj zanesljiva).

2. Petoviona, škof Viktorin

Največja krščanska skupnost tega obdobja, je nastala na prehodu 2-3. stol. in ni bistveno zaostajala za oglejsko. Razvoj krščanstva lahko povezujemo z veliko osebnostjo, škofom in mučencev Viktorinom Ptujskim.

Njegova ohranjena spisa: *Traktat o nastanku sveta* in *Komentar k Razodetju* – ne govorita o zgodovini krščanske skupnosti, ampak o idejah in nazorih. V njih je ohranjena arhaična vloga veroizpovedi – **regula fidei**. Značilnost spisov je spiritualni milenarizem, kar povezuje pisca z maloazijskim krščanstvom, čuti se vpliv Vzhoda in njenih cerkvenih očetov (v nejasni predstavi o sv. Duhu – binitarizem, kar je značilno za Vzhod in Zahod v tem času).

Omenja ga tudi sv. Hieronim v spisu *O slavni možeh*. Sv. Viktorin nastopa proti heretikom (gnostiki, marcioniti, patripasijanci). Viktorinova vloga presega regionalni in lokalni okvir. Je prvi latinski razlagalec sv. Pisma (komentar k desetim svetopisemskim knjigam) in poglobitveni posrednik grške učenosti v latinski svet. Prvotna grško-orientalska podoba vse bolj dobiva zahodno-latinske poteze.

3. Vloga Ogleja, krščanske občine na njegovem vplivnem območju

Oglej je središče katolicizma (boji proti arianizmu), razvoj književnosti v Ogleju (vrh: škof Kromacij Rufin sv. Hieronim), širitev verskega razmišljanja iz vzhoda (asketizem=oblika menišтва), oglejska veroizpoved (čaščenje domačih in tujih – vzhodnih mučencev; specifični poudarki v praznovanju glavnih krščanskih praznikov – značilna oblika in

vsebina krstnih obredov), cerkvena arhitektura (polkrožna klop za duhovnike); v zadnji tretjini 4. stol. začne stagnirati, v 5. stol. še vdor Hunov povzroči končni uničujoči udarec.

4. Krščanstvo v Emoni, škof Maksim

Imamo več zgodovinskih dokazov: tvarne in pisne vire (pisma sv. Hieronima emonskim devicam, menihu Antoniju).

Pismo asketu Antoniju nam dokazuje meniško življenje: o obliki in številčnosti krščanskega življenja pa nimamo nikakršnih podatkov. Preseneča njihovo ekološko in energetsko izkoriščanje (kanalizacija, vodovod, ogrevanje).

V 3. stol. so imeli kristjani vsaj eno svoje zbirališče. Krščanstvo se posebej razcvete od polovice 4. stol. naprej. Prvi emonski škof, mučenec Maksim (vnet katolik), naj bi umrl mučeniške smrti v času cesarja Decija 8250).

Ta legenda, ki se nanaša na Emono, je ponaredek, ki je nastal verjetno šele v 17. stol. Za legendarnim emonskim škofom in mučencem se skriva Maksim iz Efeza, ki je resnično umrl mučeniške smrti pod cesarjem Decijem (zgodovinsko ozadje se v nobenem primeru ne nanaša na Emono).

5. in 6. Krščanstvo na slovenskih tleh v pozni antiki, kasteli

V 5. stol. se že kaže pešanje krščanskega življenja. Čuti se nazadovanje cesarstva. Hieronim piše okrog leta 405, da je stanje katastrofalno zaradi vpadov barbarov.

Zaradi vpadov Avarov in Slovanov so si morali kristjani poiskati varnejša mesta (tipičen primer je Ajdna nad Potoki). Selili so se v odročne in varne kraje. Večina teh naselbin se odkriva v novejšem času. Danes jim pravimo **zatočišča** ali **kasteli**. Ta odkritja nam kažejo na kontinuiteto (nepretrganost) krščanstva na našem ozemlju tudi po propadu škofijske organizacije.

Tako začne krščanstvo počasi izumirati, nikoli pa ni čisto izumrlo, saj so ga ohranjali Vlahi. Staroselci, kristjani, so se pred vpadi barbarov začeli umikati v Furlanijo ali primorska mesta, s seboj pa so nesli tudi relikvije; tako se čaščenje nekaterih panonskih svetnikov prenese na oglejska tla (Mohor in Fortunat).

V sredini 5. stol. so, v precejšnjem delu evropskega ozemlja in tudi na naših tleh, gospodovali Huni. Leta 452 so drli skozi Panonijo, prek naših krajev v Italijo in zavzeli Milano; za krščanstvo je ta vpad pomenil veliko nesrečo.

Življenjepiš sv. Severina priča o usihanju oblik antičnega življenja že proti koncu 5. stol., čeprav ni prišlo do popolne zamenjave starega prebivalstva z novim. Slovani so se v prostor severno od Jadrana, vzhodno od Alp in zahodne Panonije širili iz dveh strani.

Okrog leta 579 sta propadli škofiji *Virunum* in *Petovioni*, pred leto 588 v *Celeji* in *Emoni*, pred letom 591 pa v *Teurniji* in *Aguntu*. Po treh desetletjih bojevanja med Slovani in Germani, ki so prihajali ob Dravi, se je ustalila meja slovenskega ozemlja zahodno od *Agunta*.

Ozemlje pod obrsko oblastjo se je vse bolj približevalo *Langobardom*. Z Obri so se skupaj borili Slovani. Poročilo Gregorja Velikega leta 600 že priča, da Slovani silijo v Italijo skozi istrski dohod. Ti boji so trajali še do začetka 8. stoletja, ko se je slovansko ozemlje razširilo prav do meje med alpsko-kraškimi hribi in Furlansko ravnino, ki je bila zavarovana z langobardskimi utrdami.

Način življenja se je na osvojenem ozemlju povsem spremenil. Propad škofij in staroselskih zatočišč simbolizira propad antičnega tipa državne organizacije, ki j slonela na mestih (ta se ohranijo v Italiji in obrežju Sredozemlja).

Slovani so mesta osvojili, oplenili in razrušili, saj jih pri svoji stopnji razvoja verjetno niso potrebovali. Tako se za Slovane na tem področju začne nov razvoj na stopnji poljedelstva in živinoreje in plemenske družbene strukture. Šele okrog leta 1100 začno ponovno nastajati nove meščanske naselbine.

Te spremembe so verjetno močno izpodjedale možnosti romaniziranih staroselcev Vlahov, da prežive osvajalce. Zato so se asimilirali ali preselili v sosednja romanska področja. Del pa jih je ostal med Slovani, kar kažejo krajevna imena in posredovanje nekaterih verskih modelov, ohranjenih tudi v ljudski pesmi. Ti Vlahi so ohranili krščanstvo, kljub temu, da so bili odtrgani od cerkvenih središč v Italiji.

7. Zunanji pogoji za misijone med Slovenci

Vse navedeno priča, da je naselitev Slovanov kulturni prelom, v katerega spada vnovična prevlada poganstva in počasi izganjajočega krščanstva vlaškega prebivalstva.

O poganski veri Slovanov je znano le kar je pisal Prokopij iz 6. stoletja; mnogoboštvo, kjer je posebej izpostavljen bog Perun, žrtvovanje živali, verovanje v posmrtno življenje, ki je vidno iz načina pokopavanja mrličev.

Posebej na verstvo Slovanov v Alpah se nanaša nekaj podatkov v *navodilu za misijonsko delo* pri njih okoli leta 800. To navodilo proti poganstvu, svari pred čaščenjem gora, dreves, studencev in rek pa tudi pred čaščenjem živali in vedeževanjem o bodočnosti.

Etno-politične spremembe v omenjenem prostoru in verski spori so povzročili, da se je območje oglejskega patriarhata razbilo okrog leta 600 v tri ločene dele, patriarhat sam pa v dva dela: oglejskega in gradeškega. Pri tem gradeški patriarhat ni mogel v tem času sodelovati pri obnavljanju krščanstva na tem ozemlju.

V 9. stoletju pa je oblast nad Istro in njenimi škofijami prešla v roke oglejskega patriarha s sedežem v Čedadu. Zaradi sosedstva s slovanskim ozemljem ter dejstva, da je do srede 18. stoletja večina slovenskega ozemlja spadala v meje oglejskega patriarhata, se je pojavil mit o zgodnjem in prvenstvenem širjenju med Slovenci iz oglejskega središča.

Prava resnica pa je, da do konca 8. stoletja ni s strani Ogleja prišlo do nikakršne misijonske akcije. Sosedstvo torej po prvih dveh stoletjih Slovanom ni prineslo še ničesar. Ker pa je tudi pri Bavarcih nastala urejena cerkvena organizacija šele proti koncu 7. stol. (Salzburg), pomenijo prvi poskusi misijonarjenja le kratke in malo uspešne obiske.

8. Karantanija v političnem in cerkvenem pogledu v 8. stoletju

Konec 6. stoletja živijo tukajšnji Slovani v obrsko-slovanski plemenski zvezi. Nato so tudi slovanske naselbine postale cilji obrskih plenilskih pohodov. Okrog leta 623 je bil upor čeških in moravskih plemen zoper Avare. Kar je bil povod za oblikovanje samostojne zveze slovanskih plemen pod vodstvom **kralja Sama**.

Uspešno se uprejo tudi poskusu Frankov, da bi izkoristili Avarski zlom in širili svojo oblast. Za slovansko kneževino se ob zgornji Dravi in Muri začne širiti novo ime – po sedežu njenega kneza; **civitas Carantana – Karantanija**. Po Samovi smrti okrog leta 658, široka slovanska plemenska zveza razpade, ohrani pa se s hribi zavarovana, Samova država.

Avari okrog leta 660 spet dobijo veliko moč, tako da se njihova oblast zopet širi. Zato ogroženi Karantanci sklenejo vojaško-politično zvezo z zahodnimi sosedi Bavarci. Ti pa so se že od leta 737 poskušali osvoboditi frankovske nadoblasti.

Franki so leta 743, kljub pomoči Karantancev premagali Bavarce in ti so morali priznati njihovo vrhovno oblast. Leta 745 so Bavarci pomagali premagati Obre, toda Karantanci so morali vseeno priznati nadoblast Frankov in Bavarcem izročiti talce. Med nima sta bila tudi sin in nečak tedanjega karantanskega kneza Bortua. Gorazd in Hotimir sta tako živela v salzburškem samostanu na otoku jezera Chiemsee in tam sta sprejela krščanstvo.

Za časa kneza Boruta se glede pokristjanjevanja še nič ne zgodi razen to, da so bili vi talci krščeni in da se je s frankovsko oz. bavarsko osvojitvijo Karantanije že določila njena cerkvena pripadnost. Tako je Karantanija ohranila samostojen notranji ustroj in razvoj z vodstvom domačih knezov, katerih izvolitev pa je moral potrjevati Frankovski kralj.

Ko sta se Gorazd in Hotimir vrnila je Gorazd postal prvi slovenski krščanski knez (751-753). Domnevajo, da je s seboj pripeljal tudi duhovnika. Leta 753 pa je zavladal Hotimir in pripeljal duhovnika Majorana.

To je **začetek salzburškega misijonskega dela** med Karantanci, še posebej s povabilom škofa Virgila, da bi okrepil krščansko vero. Ker pa sam ni mogel priti je poslal **škofa Modesta** skupaj z duhovniki. Škof Modest je deloval kot pokrajinski škof, opravljal vsa škofovska opravila, toda jurisdikcija pa je pripadala salzburškemu nadškofu.

Začelo se je pokristjanjevanje, včasih tudi s silo. Karantanci do širjenja krščanstva niso imeli enotnega mnenja, kar dokazujeta tudi dva upora, ki pa sta bila zatrta. Ob tem je razvidno, da je največjo oporo krščanstvu nudil knez sam in njegovi velikaši. Naklonjen je bil tudi najnižji družbeni razred, ki ni imel ničesar izgubiti. Največji nasprotniki pa so bili člani vaških skupnosti (ali žup), saj so videli, da krščanstvo podpira razvoj fevdalnega sistema in s tem ogroža svobodni sloj vaškega prebivalstva.

Irska misijonska metoda salzburške Cerkve pod vodstvom škofa Virgila je olajšala širjenje krščanstva. Ta metoda upošteva stare poganske šege in jim daje krščansko vsebino, upošteva jezik ljudstva, ne opira se na zunanje politične sile ampak na domačega plemenskega poglavarja. Glavno vlogo pri tej metodi pa imajo samostani. Poleg njih nastajajo škofije in tako se širi celotna cerkvena organizacija. Za Karantanijo je tak center samostan sv. Petra, od koder pride na Vergilovo željo Modest. Ta posveti prve cerkve. Po

njegovi smrti sta (že omenjena) dva upora karantanskih poganskih svobodnjakov. Do Virgilove smrti prihajajo približno vsake dve leti misijonske odprave. V tem času krščanstvo ostajal le zunanje, še ne prodre v narodno zavest.

9. Salzburg, način delovanja med Slovenci

Ustanovil ga je sv. Rupert na rimski naselbini, ki se je imenovala *Iuvanum*. Naselijo se irski menihi in ustanovijo opatijo sv. Petra. Dokaj hitro pridobi značaj škofije. Škof je eden od menihov, ki ga izberejo: *pater familias* pa je še vedno opat. Škof je podrejen opatu, a hitro se zvede premik, tako da je škof hkrati tudi *pater familias*.

Urejena cerkvena organizacija v slovenskem sosedstvu je nastala šele proti koncu 7. stoletja, zato pomenijo prvi poskusi misijonstva med Slovani v Vzhodnih Alpah in v Posavju ter Posočju le kratke in malo uspešne obiske.

Slovenci imajo v 7. stoletju z misijonarji malo stikov, izjemoma je menih sv. Kolumban, ki misijonari ob Bodenskem jezeru in načrtuje pot do Slovanov, a tega ne stori, ker vidi, da je odnos Slovanov do krščanstva neuspešen in se raje poda v Italijo.

Leta 630 je prvi poskus pokristjanjevanja. Menih Amandus bere Kristusov evangelij, samo pridiga. Kasneje ga častijo na območju salzbruške nadškofije.

Leta 752 nastopi Horimir, kot prvi krščanski karantanski knez in z njegovim nastopom je izražen začetek salzburškega misijonskega dela.

10. Škof Modest, njegovi nasledniki, delo

Z njim se začne široko pokristjanjevanje. Horimir je priznal podreditev cerkveni oblasti salzburškega samostana sv. Petra in kmalu je zaprosil škofa Virgila, da naj obišče svoje ljudstvo in ga utrdi v veri.

Škof Virgil je poslal svojega škofa Modesta (irski menih), da bi učil Karantance. Dal mu je dovoljenje, da posvečuje cerkve in podeljuje duhovniško posvečenje po kanonskih določilih. Vendar naj si ne prilašča ničesar, kar bi bilo v nasprotju z odloki sveti očetov – pokrajinski škof.

Po Hotimirovi smrti je prišlo do upora glede knezovega položaja in tudi v obrambo poganske vere. Njegov naslednik Arno poskrbi, da misijonsko delo dobi spet na samostojnosti. Misijonar Ingo si je pridobil na velikem ugledu med Karantanci.

11. Irska misijonska metoda, oznanjevanje, organizacija

Irske menihe od anglo-saških razlikuje patriarhalna oblika. Škofije so med seboj povezane v provinco in le ta poudarja večjo avtonomnost samostana (*pater* je res *pater familias*), to pa ni naklonjeno Bonifacijevim predstavam cerkvene uprave: centralistično pojmovanje ureditve Cerkve.

Vero so Karantancem oznanjevali gotovo v domačem jeziku; se pravi, da so upoštevali narod, kjer meništvo deluje in spoštovali domačega duhovnika in izročila. Bogoslužje je bilo v latinščini, vendar osnovni molitveni obrazci, predmašne molitve, pokora in pridige so bili v slovenščini (apostolska vera, očenaš, nemara tudi krstno odpoved hudemu duhu in krstno izpoved vere v sv. Trojico).

Miselnost irskega misijona je intimno razmerje vernika do Boga. Pokristjanjevali so stare poganske obrede (koledovanje, jujrjevanje, kresovanje, božič, ipd) in nadomeščali poganske obredne in bajeslovne pesmi s kratkimi molitvenimi pesmi.

12. Kaj povedo pisni dokumenti (Conversio, brižinski spomeniki, rateški rokopis)?

To so prvi korak slovenskega pismenstva. Po letu 800 je neki duhovnik med Slovenci tožil zaradi osamljenosti, ker slovenščine ni dobro obvladoval. Karlova zakonodaja je v zvezi s tem pospešila ustalitev in nemara že tudi zapisovanje molitvenih obrazcev v ljudskem (tudi v slovenskem) jeziku. To so bile oporne točke za pouk. V teh rokopisih so bili zapisani obrazci splošne spovedi, obrazci vere in očenaša.

13. Oglej kot misijonsko izhodišče

Začetkov oglejske misijonske akcije zanesljivo ni mogoče ločiti od tedanjega širjenja frankovske oblasti. Razširjenje na južni del Karantanije je bilo uresničeno v 9. stol. Na zahodu pa šele v 11. stoletju.

Oglejska misijonska akcija spada gotovo že v 9. stol., čeprav o njej ne vemo skoraj ničesar; boljše poznavanje je odvisno brez dvoma le od kakšnih novih srečnih arheoloških najdb, kakršno je pomenilo odkritje prve cerkve iz 9. stol. na otoku Blejskega jezera.

Bistveno težavo pomeni pol stoletja madžarskih vpadov, ki so tedaj zrušili organizirano frankovsko oblast. Napredovanje cerkvene organizacije ne oglejskem področju je bilo počasnejše kot na salzburškem in bolj odvisno od lastniških cerkva.

14. Pavli II., sinoda 796, misijonsko delo južno od Drave do konca 10. stol.

Pavlin II. (oglejski patriarh) – po obrskem sporočilu o pripravljenosti na vdajo in sprejem krsta se je v poletju 796 udeležil vojnega pohoda iz Italije v Panonijo pod poveljstvom Karlovega sina Pipina.

Sinoda 796 (škofovski sestanek) – Alkuinova pisma: način obrskega pokristjanjevanja, pouk o verskih resnicah, krst, navodilo o pobožnem življenju.

Oglejski patriarh je dobil za misijonsko področje ozemlje južno od Drave (zunaj Karantanije). Na tem ozemlju je notranjski Kras do Snežnika, Pivke in do južnega obrobja Vipavske doline spadal pod tržaško škofijo, severozahodna Istra pa pod koprsko in vse ostalo slovensko ozemlje neposredno pod oglejskega patriarha.

15. in 16. Ratislav, Ciril in Metod na Moravskem. Panonska kneževina in sveta brata.

Spodnja Panonija sredi 9. stol. doživi poseben razvoj, pod vodstvom Mojmira. Na njegovo mesto pride **Ratislav**, ki je nadaljeval njegovo politiko in sodeloval pri več uporih frankovskih velikašev. Leta 860 je dobil neodvisnost.

Konec 60-ih let se je v Spodnji Panoniji uveljavil v slovenskem sosedstvu vpliv političnega in kulturnega razvoja. Z namenom, da vnovič pokori Velikomoravce, se je Ludvik leta 862 zavezal z Bolgari. Ratislav, ki se je zavedal, da more utrditi svojo samostojnost, če se otrese cerkvene podrejenosti passauski škofiji. Papež mu na prošnjo ni hotel poslati nobenega škofa.

Cesar Mihael III. je po nasvetu patriarha Fotija poslal Ratislavu solunska **brata Konstantina in Metoda**. Po večletnem bivanju na vzhodnem Velikomoravskem, ki ni spadalo pod Passau, sta se oba brata z učenci hotela 'vrniti' domov, toda v Benetkah ju je dosegla papeževa zahteva, da prideta v Rim.

Spotoma sta se mudila v Blatenskem kostelu in sta s svojim močnim vtisom povzročila, da se je knez Kocelj začel odvracati od Frankov.

Na prošnjo knezov Koclja, Rastislava in njegovega nečaka Svetopolka se je Metod vrnil v Panonijo kot papežev legat in škof, takoj nato je bil povišan v nadškofa v panonsko-sirmijski nadškofiji, ki je bila razširjena tudi na Moravsko.

Z uvedbo slovanskega bogoslužja je dosegel umik salzburške duhovščine iz Spodnje Panonije. Nemški fevdalci in škofje so se z vsemi močmi bojevali, da bi ponovno dobili izgubljena posestva in oblast.

S Svetopolkovim izdajstvom so se polastili Ratislava, ki je oslepljen umrl v ječi, nadškofa Metoda so pa zaprli v nekem švabskem samostanu. V tem času je Kocelj varoval in podpiral Metodovo delo ter njegovim učencem omogočal to delo nadaljevati.

Spodnja Panonija je propadla leta 874. Bistveno večje upoštevanje živih ljudskih jezikov v misijonski praksi vzhodnih cerkva je jezikovna genialnost solunskih bratov (zlasti Konstantina) sta omogočila dozorev temelja za posebno kulturno in jezikovno življenje jugo-vzhodne in vzhodne Evrope v srednjem veku in v nekaterih pogledih do danes.

15. Ratislav, Ciril in Metod na Moravskem

Sveta brata sta bila doma iz Soluna. Metod je bil najprej cesarski namestnik v slovanski pokrajini, kasneje je stopil v samostan in postal menih. Konstantin (Ciril) je študiral, kasneje postal profesor; kmalu zapustil posvetno življenje in se pridružil bratu v samostanu. Kasneje je bil vodilna sila pri misjonarjenju.

Na poti med Hozare (ob Črnem morju) najdeta relikvije sv. Klemena in jih vzameta s sabo med Slovane. Kasneje jima te relikvije odprejo pot v Rim. V Rim na zagovor sta šla

verjetno čez slovenske kraje, ker so bile nekatere zelo stare cerkve posvečene sv. Klemenu. Ob tej poti naj bi se tudi pri nas začelo čaščenje sv. Klemena.

Pr eden gresta na misijonsko delo, se nanj temeljito pripravita. Konstantin v ta namen sestavi abecedo (glagolico) in prevaja bogoslužne knjige. Temu nasprotujejo trojezičniki, ki trdijo, da si je Bog izbral le tri jezike, v katerih ga lahko slavimo: hebrejsko, grško in latinsko. Dodajajo še, kako si upa zapisovati take znake, ki jih papež ne razume. Konstantin leta 863 ustanovi šolo na Moravskem, kjer ostane 40 učencev.

16. Panonska kneževina in sveta brata

Leta 866/867 gresta Ciril in Metod v Spodnjo Panonijo. Po večletnem delu hočeta iti domov, vendar ju v Benetkah prestreže papežev poziv, da prideta v Rim.

V Rimu papež potrdi slovanske bogoslužne knjige in bogoslužje samo. Dva škofa posvetita svoje učence, ki sta jih pripeljala s seboj v duhovnike in ti takoj na več mestih pojejo liturgijo v slovanskem jeziku. Konstantin stopi v Rimu v samostan, si privzame ime Ciril in tam tudi umre leta 869. pokopan je v baziliki sv. Klemena.

17. Vloga kneza Koclja pri delu sv. Bratov

Knez Kocelj je nasledil očeta Pribina v Spodnji Panoniji (861-874), ki je sprva zvesto podpiral frankovsko oblast in organizacije salzburške Cerkve.

Konec šestdesetih let pa se je v Spodnji Panoniji uveljavil v slovanskem sosedstvu vpliv politične in kulturnega razvoja. Z namenom, da vnovič pokoli Velikomarvce, se je Ludkiv 862 zvezal z Bolgari.

Ratislav, ki se je zavedal, da more utrditi svojo samostojnost le, če se otrese cerkvene podrejenosti passauski škofiji, pa mu papež na prošnjo ni hotel poslati posebnega škofa, je leta 862 napotil v Carigrad poslanstvo s prošnjo za škofa in duhovnike, ki znajo slovanski jezik, da bi se osamosvojil tudi v cerkvenem pogledu.

Cesar Mihael III. je po nasvetu patriarha Fotija poslal Rastislavu solunska brata Konstantina in Metoda, toda Franki so že 864 vnovič pokorili Moravane, tako da se niso mogli cerkveno osamosvojiti.

Po večletnem delovanju na vzhodnem Velikomoravskem, ki ni spadalo pod Passau, sta se oba brata z učenci hotela vrniti domov, toda v Benetkah ju je dosegla papeževa zahteva, da prideta v Rim.

Leta 869 so se uprla Frankom vsa slovanska plemena od Labe do Spodnje Panonije. Frankom je uspelo zadušiti upor povsod, razen v Velikomoravskem in v Spodnji Panoniji, s čimer se je začelo novo obdobje slovansko-frankovskega boja za srednje Podonavje.

Od takrat pa do svojega propada je vladal knez Kocelj kot samostojni vladar (869-874). Na prošnjo knezov Koclja, Ratislava in njegovega nečaka Svetopolka se je Metod vrnil v Panonijo kot papeški legat in škof, nato pa je bil povišan v nadškofa v panonsko – sirmijski nadškofiji, ki pa je bila razširjena tudi na Moravsko.

18. Značilnosti delovanja sv. Bratov

Z uvedbo slovanskega bogoslužja je dosegel umik salzburške duhovščine iz Spodnje Panonije. Nemški fevdalci in škofje so se z vsemi močni bojevali, da bi ponovno dobili izgubljena posestva in oblast.

S Svetopolkovim izdajstvom so se polastili Ratislava, ki je oslepljen umrl v ječi, nadškofa Metoda so pa zaprli v nekem švabskem samostanu. V tem času je Kocelj varoval in podpiral Metodovo delo ter njegovim učencem omogočal to delo nadaljevati.

O vprašanih cerkvene organizacije in discipline si je dopisoval tudi s papežem. Franki so Metoda, ki je bil 873 na papežovo intervencijo izpuščen na prostost in se je vril k Koclju, pregnali na Velikomoravsko, knezu Koclju pa so 874 zaradi »veleizdaje« odvezli posestva in oblast.

Srečanje vzhodnega Bizanca, zahodnega Rima in frankovskega cesarstva v srednjem Podonavju ter združitve bizantinske in rimske akcije z Metodom kot panonsko – moravskim škofom in papeškim legatom, ki pa se je hkrati čutil odvisnega tudi še od oblasti bizantinskega cesarja, pomeni enega izmed najpomembnejših razvojnih procesov 9. stol. v Evropi.

Bistveno večje upoštevanje živih ljudskih jezikov (pri bogoslužju in prevodu Biblije), v misijonski praksi zahodnih Cerkev (tudi carigradskega patriarha) in jezikovna genialnost solunskih bratov, zlasti Konstantina, sta omogočila dozorevanje temelja za posebno kulturo in literarno življenje juho-vzhodne in vzhodne Evrope v srednjem veku in v nekaterih pogledih do danes. Ob svojem rojstvu in pozneje je ta pojav vsaj začasno vplival na življenje vseh slovanskih narodov in skoraj vseh južnih Slovanov.

Leta 869 se je Kocelj osamosvojil in kmalu zatem, Metod postane nadškof. Metod je v Kocljevi državi organiziral Cerkev. Čez pol leta pa Franki zavzamejo Moravsko. Metoda zaprejo v nekem samostanu na Švabskem. V tem času Kocelj varuje njegovo delo in vodi učence. Dopisuje se s papežem, ki zahteva izpustitev Metoda. To končno doseže in Metod se vrne k njemu.

19. Slovenska metropolija, cerkveno politično ozadje

Po propadu Metodove nadškofije so Slovenci do sredine 18. stoletja živeli v glavnem na območju dveh metropolij: salzburške in oglejske. Frankovsko oblast v Spodnji Panoniji so strli Madžari, ki so konec 9. stol. postali gospodarji srednjega Podonavja.

Ob svojih pohodih ob Donavi navzgor ter preko slovenskega ozemlja v Italijo so uničili krščansko organizacijo. Nova meja med madžarskim in bavarskim območjem je odslej tekla od Aniže na črto Golica in Karavanke, južno tod je bila opustošena zemlja ob poti Ptuj – Celje – Ljubljana – Postojna v Furlanijo, tako da ob njej ni bilo nobene krščanske cerkve več.

Salzburški nadškof je s tem izgubil skoraj vse kraje, ki mu jih je pridobila zmaga Karla Velikega nad Obri. V letu 973 je dobil freisinški škof okolico sedanje Škofje Loke, leta 1002 briksenški škof Bled in okolico, bamberski škof pa obsežne posesti zlasti na Koroškem.

Posest salzburškega nadškofa se je v tem obdobju še povečal in njegove največje postne enote pri nas so bile v Posavju z Brežicami ter Dravsko polje s Ptujem. V zgodovini Salzburga štejemo 10. stol. za čas, ko so salzburški nadškofje vstopili v krog najmogočnejših cerkvenih knezov, toda tudi na verskem področju so se izredno povzpeli sajso leta 1026 za stalno prejeli naslov in pravice apostolskega legata.

Za Salzburg je bila značilna njegova centralizirana oblast, ki se ni nikdar zavedala, da je tudi cerkveno središče za Slovence, medtem ko je Oglej s svojo večjo bližino naši narodnostni meji zavestneje posegal v naš narodni in verski razvoj.

Pri Ogleju moramo razlikovati med njegovo cerkveno upravo, ki je po razsodbi Karla Velikega v letu 811 segala na severu do Drave in med njegovo svetno oblastjo, ki so jo patriarhi dosegli v Furlaniji in za nekaj stoletij tudi na Slovenskem, ter med zemljiško posestjo, ki so jo patriarhi uživali.

Medtem ko velja patriarh Pavlin II. (787-802) za utemeljitelja cerkvene province, velja patriarh Popon (1019-1042) za začetnika cerkvene kneževine v sestavu rimsko-nemškega cesarstva.

20. Škofijska in metropolitanska ureditev slovenskih dežel v srednjem veku

Znotraj obeh metropolij, Salzburga in Ogleja, je bilo nekaj sufraganskih škofij, izmed katerih so nekatere imele močan vpliv na naše ozemlje. Samo Prekmurje je bilo zunaj sklopa obeh omenjenih metropolij.

K oglejskemu patriarhatu so sodile sufraganske škofije: Trst, Koper, Novi grad, Pulj in Pićan v Istri. Neposredno sta Slovence zadevali škofiji v Trstu in Kopru, medtem, ko so škofje ostalih škofij bili kasneje le podaljšana roka patriarhov pri upravljanju slovenskega ozemlja.

Tržaška škofija se ponaša z zgodnjim nastankom, medtem, ko se je škofija v Kopru razvila kot zadnja izmed tistih iz zgodnjih krščanskih stoletij. Primorska in obalno področje dolgujeta svojo cerkveno ureditev zgoraj omenjenima škofijama.

Tržaško škofijsko ozemlje se je polagoma izoblikovalo po 6. stoletju ter je poleg mesta samega zaobjemalo še kraje od reke Timave na zahodu, Jelšan na vzhodu od morja in Rižane na jugu do Postojne, Javornikov in Snežnika na severu. Tržaška škofija je torej obsegala slovenski Kras in dele Notranjske, zraven pa še del hrvaškega narodnostnega ozemlja in precejšnji del hrvaške Istre.

Ko je kralj Oton I. tržaškemu škofu v letu 948 podelil Trst in okolico kot svetno kneževino, se je njihov ugled močno povečal. Škofje so svojo sveto kneževino ohranili do leta 1295, ko so jo proti odškodnini prepustili tržaškemu mestnemu svetu. Leta 1382 je Trst prišel pod Habsburžane, s čimer se prične novo obdobje v njegovi zgodovini.

Koper je imel svoj stalni škofijski sedež v 8. stoletju in do 12. stoletja ni poročil o koprski škofiji, kar kaže na to, da je bila uprava škofije kmalu poverjena tržaškim škofom. Ko so oglejski patriarhi v letu 1077 postali istrski mejni grofje, so se morali spustiti v boje s samoupravnimi mestnimi komunami, enako pa tudi z beneško republiko, ki se je leta 1279 polastila Kopa.

V času oglejske oblasti v Istri, je prišlo do osamosvojitve koprške škofije. V letu 1177 je namreč papež Aleksander III. kljub nasprotovanju ločil koprsko škofijo od tržaške, toda prva je samostojno zaživela šele v letu 1185.

Papež Urban III. (1185-1178) je odredil, da se mora koprška škofija vključiti v oglejski patriarhat in da sme njegove škofa potrjevati in umeščati le oglejski patriarhat. Koprsko škofijsko ozemlje je mejilo na tržaško, razen na jugu, kjer je mejilo na novigrajsko škofijo. Bogoslužje je tu potekalo pravilo v latinskem jeziku, podeželje pa je imelo starslovensko glagoljaško bogoslužje.

Poseben razvoj pa je po ustalitvi Madžarov v Panoniji doživelo Prekmurje. Madžarska meja je v času kralja sv. Štefana potekala vzhodno od sedanjega Prekmurja in šele kralj Ladislav I. je v letih med 1089 in 1091 razširil meje Madžarske in vključil v madžarsko civilno in cerkveno upravo mejnoobrambni pas v porečju rek Krka-Mura-Drava.

V letih 995-1075 je namreč madžarska meja potekala vzhodno od Prekmurja, tako da je v omenjenih letih kolikor je zaradi stalnih nemirov bilo mogoče, to ozemlje zopet upravljala salzburška nadškofija.

Kralj Štefan I. je ob ustanovitvi prvih madžarskih škofij določil njihove meje in odredil, katere župnije naj sodijo k posameznim škofija. Ko je kralj Ladislav I. razširil meje države na zahod in na jug, je ustanovil novi škofijski sedež v Zagrebu (1094), ter je pridružene pokrajine izročil novi škofiji.

Z ustanovitvijo dveh novih škofij: v Gyoru (998) in Veszpremu (1002) je prišlo do sporov zaradi ozemlja. Ob ustanovitvi škofije v Gyronu je bila namreč Železna županija (Vas) podrejena tej škofiji. Okoli leta 1091 je ozemlje Železne županije bilo povečano na gornje Prekmurje, ki pa je ostalo podrejeno škofiji v Zagrebu. Sčasoma si je gyorska škofija pričela lastiti celotno ozemlje Železne županije, torej tudi gornje Prekmurje.

21. Ustanovitev krške in lavantinske škofije

Krška škofija:

Salzburški metropolit Gebhard (1060-1088) je v letu 1072 ustanovil prvo stalno škofijo na Koroškem, ko je uporabil dediščino grofice blažene Eme Krške. Ema je 1043 ustanovila na Krki (Gurk) samostan benediktink. Ker ni bilo več novink je Gebhard s privoljenjem papeža leta 1070 ta samostan razpustil in uporabil za ustanovitev škofijskega sedeža.

Prvi škof je bil imenovan že leta 1072, vendar je ustanovno listino izdal šele Gebhardov naslednik na pritisk Rima. Krškega škofa je imenoval nadškof v Salzburgu. Čeprav so si poznejši krški škofje prizadevali za večjo samostojnost, vendar je Salzburg vztrajal, da sam imenuje sufragane. To je obveljalo na primeru Lavantinske in Sekovske škofije, pri Krški škofiji pa so v Salzburgu morali popustiti, kar se je zgodilo pod škofom Matejcm

Langom (1505-1522). Škofija je prejela osem župnij, ki jih je Ema podarila svojemu samstanu.

Lavantinska škofija

Danes sega Save, Maribor, Slovenske gorice in Prekmurja (pridruženo šele leta 1964).

Obseg ob ustanovitvi: Ozemlje med Dravo in mejo do Radelj – ozek pas – taka meja ostane do Jožefinskih reform. Takrat dobi nove razmejitve, pridružena ji je Koroška, Savinjska dolina, Celjsko okrožje. Šele leta 1228 postane slovenska škofija, zato ni imela velikega pomena za slovenski narod.

Škofje ne znajo slovensko. Prvi slovenski škof Ignaci (1842-1843); šele v 19. stol začne lavantinska škofija postajati slovenska.

Škofija doživi velike spremembe za časa Slomška – načrtoval prenesti sedež škofije v drugo škofijo). Določen del Sekavske škofije postane del Lavantinske škofije. Kasneje dobi Mariborsko okrožje v zamenjavo za Gradec s Graško škofijo.

22. Arhidiakonati (Salzburg – Oglej), vloga arhidiakonotov

Arhidiakonati so nekaj vmesnega med župnijo in škofijo:

- Upravne enote podrejene škofom in združujejo župnije (manjše ali večje število) določenega področja,
- Nastale so v 12. delno v 13. stol.,
- Delijo se na Salzburške (spodnje Koroški, zg. Koroški, v Spodnji marki) in Oglejske (Koroški, Savinjski, Dolenjski, Tolminski in zgornje ter spodnje Furlanski); Salzburški so bili vezani na centralo, ki jih nadzira. Oglejski pa so bili samostojni: 1595 je bila zadnja vizitacija patriarha na naših tleh, do leta 1751 dokler spada naše ozemlje pod Oglej vizitirajo le še pomožni škofje.

Vodijo jih arhidiakoni. Ponavadi so bile župnije inkorporirane samostanom (to naredi cesar), s tem pripade samostanu tudi dohodek. Opat je upravljal inkorporirane župnije, na župnija pa so delali župniki – vikarji, ker opat ni zmožgel vsega. Opat predstavlja arhidiakona inkorporirane župnije:

- Odgovoren za vzgojo fantov, dodatno izobraževanje
- Je prva sodna inštanca
- V roka ima veliko pooblastil na področju cerkvene uprave
- Ima pravico nadzirati in kritizirati opate
- Ne smejo opravljati posvečevalne službe

23. Razvoj pražupnij na Slovenskem

Pražupnije so najstarejši urejeni dušno pastirski centri, v najstarejših dokumentih so različno predstavljene.

Na nekem kraju začne delovati temeljna cerkvena skupnost. Deluje na osnovnih področjih pastoralnega dela: oznanjevanje evangelija in podeljevanje zakramentov (imajo *krstne in pogrebne pravice*). Značilno je, da za nobeno od pražupnij ni ustanovnih listin. Pražupnija je po gospodarski plati kraj z utečeno, urejeno, cerkveno in posvetno strukturo, ki deluje.

Pražupnije so nastajale pred letom 1100. Njihovo nastajanje je potekalo po različnih fazah. Na začetku so bile zelo obširne (npr. v pražupniji Radovljica je zraven spadal tudi Bohinj). Pražupnijo je oskrbovalo več duhovnikov, ki so v oddaljenih krajih občasno opravljali bogoslužje – to pripelje do uvedbe vikariatov (živijo na oddaljenejših krajih pražupnije in tam opravljajo bogoslužje).

Kasneje se večje število vikariatov osamosvoji in nastanejo nove župnije. Jožefinske reforme so spremenile podobo celotnega slovenskega ozemlja, saj so nastale nove župnije in lokalne kapalnije. V začetku 20. stoletja je nastalo še nekaj novih župnij.

Izhodišča za nastanek župnij je pojav lastninskih cerkva (po gradovih itd.). Naravne meje med župnijami so reke. Pomembno je *misijonsko delovanje*: za nastanek (pra)župnije izberejo kraje, kjer je že neka tradicija (povezana s kontinuiteto krščanstva od antike dalje).

Na *Koroškem* je do leta 1043 znanih 25 župnij, do konca 13. stoletja 108 župnij. Pražupnije se na *Kranjskem* pojavijo s ½ letnim zamikom. Ustanovne listine se pojavljajo od 13. stol. dalje.

24. Prizadevanje za poživitev verskega življenja v 13. stol., Bertold II.

Bertold II. – Oglejski patriarh (1218-1251), se je prizadeval za dušno pastirska dela v krajih preveč oddaljenih od prve župnije. Posegal je na slovensko ozemlje, ker je bil velik del slovenskega ozemlja pod njegovo jurisdikcijo. Zelo se je zavzemal in deloval na slovenskih tleh.

Župnijska organizacija pražupnij gre h koncu. Bertold jih ustanovi še nekaj 1228 v Črnomlju. V mislih ima ustanovitev škofije, ki bi pripomogla k odvrnitvi poganske zaslepljenosti (v rabi so namreč poganski elementi). V prvi polovici 13. stol. je v Sloveniji še veliko poganskih običajev – ohranjanje duhovne dediščine prednikov (npr. imena).

Z uvajanjem novih redov ima ljudstvo priložnost spoznati krščanstvo – intenzivno čaščenje Božje Matere (uveljavljeno pri Benediktincih).

25. Razmere v patriarhatu, odnosi med Habsburžani in Benetkami, posledice.

Oglejski patriarhat (1420) ima pod oblastjo zahodni del Beneške republik, vzhodni del pa spada pod Notranjo Avstrijo. Ta dva lastnika sta si stalno v laseh. To se je samo še stopnjevalo, ko je bil ubit zadnji Celjan – Urh.

Takrat so Habsburžani postali absolutni gospodarji. To je tudi čas, ko se vse bolj stopnjujejo krize v cerkvi, čas zahodnega razkola (1414-18 Konstanca). Uveljavi se

konciliarizem, koncil zaseda v Bazlu – tajnik tega koncila je bil Piccolomini, za svojega tajnika pa si ga je izbral Friderik III.

Razmere, vajeti, so dali v roke svetnim vladarjem, da so si tako prilastili razne pravice. To obdobje je obdobje enega od vrhuncev državnega cerkvenstva (poseg države v cerkev).

26. Ljubljanska sinoda 1448 o duhovnikih in laikih

Večina sinodalnih odlokov se nanaša na življenje in delovanje duhovnikov, manj pa na življenje vernikov. Večina duhovnikov je bila revna in slabo plačana. Delali so kot vikarji na župnijah, kot namestniki župnikov, ki večkrat svoje župnije sploh videli niso.

Svoj gmotni položaj so si duhovniki skušali izboljšati s krčmarstvom. Tako so bili mnogi duhovniki vdani posvetnjaškemu življenju, živeli so v konkubinatu (izven zakonska skupnost moža in žene), predajali so se zabavi in različnim igram (kockanje), ter hodili na lov z gonjači, kar je bilo za klerike prepovedano. Oblačili in »lišpali« so se po šegi svetnih ljudi, zato sinoda poudarja nošnjo duhovniške obleke. Kot neugodno za versko življenje klerikov se kaže tudi na umeščanje na cerkvene službe iz nemških in hrvaških škofij.

Sinodalni sklep je zahteval za vsakega klerika priporočilno pismo njegovega škofa. Do mnogih razvad je prišlo tudi v bogoslužju in pri podeljevanju zakramentov – nekateri duhovniki so podeljevali zakramenti proti denarni odškodnini. Sinoda je dovolila le prejemanje običajnih darov za vzdrževanje duhovščine.

Glede laikov je sinoda posegla proti zakoncem, ki niso živeli skupaj, proti izvenzakonskemu skupnemu življenju in proti razvadi, da so sklenili poroko šele po ženitovanju.

27. Ustanovitev ljubljanske škofije, okoliščine, obseg

Ljubljansko škofijo je 6.12.1461 ustanovil N.C.V. Friderik III. N.C.V. Friderik III. je izdal ustanovno listino, v kateri navaja, da ustanavlja pri cerkvi sv. Miklavža škofijo, stolno dekanijo, deset kanonikov in štiri vikariate. To je šele naslednje leto potrdil N.S. papež Pij II., ter ji določil obseg.

Okoliščina ustanovitve je nujna potreba po ustanovitvi posebne škofije za južne slovenske dežele (ozemlje oglejskega patriarha je bilo preveliko – slaba uprava). Za ustanovitev škofijskega sedeža na slovenskih tleh si je prizadeval Friderik III. tukaj gre tudi za obdobje, ko so potekale borbe za celjsko dediščino – to so dobili Habsburžani in tako so postali neomejeni gospodarji v južnih slovenskih deželah.

Pri tem je bila pomembna zaostritev odnosov med Benečani in Habsburžani. Habsburžani niso želeli, da bi patriarhi kot beneški podložniki širili vpliv Benečanov po avstrijskih deželah. Zato je Friderik III. ustanovil skupaj s papežem posebno škofije za slovenske dežele južno od Drave.

28. Samostani središča dušno-pastirske in karitativne dejavnosti

Z organizacijo župnijske mreže v poznem srednjem veku so se menihi vključevali v dušno-pastirsko dejavnost. Pridružene župnije so menihi oskrbovali sami ali pa so njihovo upravo zaupali svetni duhovščini.

Prav preko dušno-pastirske dejavnosti so redovniki prišli v neposredni stik z ljudstvom in tako odločilno vplivali na njegovo versko življenje (rast krščanstva v našem narodu). Samostani z večjim številom pridruženih župnij so postali tudi sedeži arhidiakonov, njihovi predstojniki pa so prejeli pravico do posvečevanja oltarjev, cerkva in paramentov na pridruženih župnijah, ter celo pravico do podeljevanja nižjih redov svojim klerikom.

Samostani pa so razvili tudi karitativno dejavnost, kis o jim jo predpisovala redovna pravila. Najosnovnejša dejavnost je bila delitev miloščine na samostanski porti, ter dajanje zdravil iz samostanske lekarne. Mnoge cistercijanske postojanke so tudi vzdrževale posebne hospice ob pomembnih poteh in gorskih prelazih.

29. Kulturni in gospodarski pomen samostanov

Plodna tla so na Slovenskem našli redovi:

- Benediktinski red ☐ vključili so se v dušno pastirsko dejavnost
- Cistercijani in kartuzijani ☐ posvetili so se kontemplativnemu življenju
- Viteški in uboštveni redovi ☐ delovali v karitativni, dušno-pastirski in gospodarski dejavnosti

Samostani so v poznem srednjem veku bili kulturna središča, ki so razvila živahno literarno dejavnost in so skrbela za izobrazbo svojih članov, ter znanje posredovala svoji okolici.

V času uveljavljanja župnijske mreže in v času utrjevanja cerkvene organizacije, ki seje naslanjala na pražupnije, je nastala vrsta benediktinskih samostanov, ki so pomagali urediti cerkveno organizacijo.

Samostani t.i. starejših redov benediktincev, cistercijanov in kartuzijanov, so glede na svoje gospodarske možnosti razvili močno karitativno dejavnost. Najosnovnejša vrsta dejavnosti je bila delitev miloščine na samostanski porti ter dajanje zdravil iz samostanske lekarne.

Skoraj vsak samostan cistercijanov je bil npr. dolžan vzdrževati *infirmarij* za bolne in onemogle redovnike ter zavetišča za laike. Mnogi cistercijanski samostani so tudi vzdrževali posebne hospice ob pomembnih poteh in gorskih prelazih (Ljubelj). Tudi viteški redovi so bili v skadu s svojimi redovnimi pravili dolžni ustanoviti in vzdrževati špitale za bolne in siromašne.

Očem pa so še danes najbolj vidna in otipljiva prizadevanja samostanskih skupnosti za lepoto samostana in njegove cerkve, ter cerkvene opreme. Na mnogih samostanih objektih moremo zaslediti vse stilne smeri od romanike naprej.

Naši samostani so bili v poznem srednjem veku poleg redkih župnijskih in mestnih šol edine postojanke, kjer so mladi ljudje mogli pridobiti osnovno ter višjo izobrazbo.

Ohranjeni srednjeveški rokopisi pričajo tudi o živahni prepisovalski in literarni dejavnosti v mnogih naših samostanih. Stari popisi samostanskih knjižnic navajajo dela nabožne in

teološke vsebine, zbirke filozofskih, medicinskih in pravnih knjig, ter vseh tedaj znanih vednosti. Seveda pa nam ohranjeno kulturno blago zaradi usode, ki je konec 18. stoletja zadela večino naših samostanov, ne daje popolne podobe o njihovi kulturni dejavnosti.

Na gospodarskem področju pa so med našimi samostani imeli največ zaslug samostani starejših redov, ki so postali močna gospodarska središča z vsemi tedaj znanimi dejavnostmi: z obdelovanjem zemlje, živinorejo, obrtjo in trgovino.

Samostani so kot najvažnejši gospodarski dejavnik v deželi s svojim umnim gospodarstvom postali zgled svetni zemljiški gosposki kakor tudi kmečkemu prebivalstvu. S tem večja produktivnost v kmečkem gospodarstvu je omogočala vključitev podeželja v trgovino, kar je vodilo k dvigu blagostanja, lažji način pridobivanja gmotnih dobrin pa je prebivalstvu olajšala življenje.

30. Benediktinci na Slovenskem

Prvi stik naših prednikov z redovniki sežejo v 8. in 9. stol. in to v zvezi z misijonsko dejavnostjo benediktincev iz samostanov Innichena in Kremsmünstra.

Na robu slovenskega ozemlja, je pred 7. stoletjem nastal benediktinski samostan v Štivanu pri Devinu, versko in kulturno žarišče ter izhodišče za misijonsko dejavnost med Slovenci predvsem na ozemlju oglejskega patriarhata.

Clunysko reformno gibanje pa je v 11. stoletju zaradi novih in ugodnejših razmer priklicalo na slovenskih tleh v življenje vrsto benediktinskih samostanov, naših prvih domačih verskih, kulturnih in gospodarskih središč.

Kot prvi je v tem času nastal samostan v Osojah na Koroškem. Opatija je močno posegla v dušno-pastirsko dejavnost, saj nastal pri njej sedež arhidiakona za del ozemlja južno od Drave. Konec 11. stoletja sta na zahodnem robu našega etničnega ozemlja nastala dva samostana: opatiji v Rožancu in Možacu.

Z ustanovitvijo benediktinskih samostanov v Millstattu, v Št. Pavlu in v Podkloštru nastane gosta mreža samostanov na Koroškem, ki odločilno posežejo v zgodovino in dogajanje te dežele. Zlasti pomembna opatija je bila Št. Pavel, saj je njegov vpliv segal preko deželne meje na Štajersko, kjer je imel ta samostan posest že v letu svoje ustanovitve. S pridruženimi župnijami pa je posegle tudi v versko življenje obeh naštetih dežel.

V zgodnje obdobje sega tudi ustanovitev še dveh moških benediktinskih samostanov na našem ozemlju v Valdoltri na Obali in pri Sv. Benediktu v Prekmurju. Medtem ko so moški benediktinski samostani našli na slovenskem ozemlju ugodna tla za svoj nastanek in razvoj, pa se ženski samostani niso mogli uveljaviti, saj sta nastala le dva samostana tega reda na Koroškem.

V sredini in drugi polovici 12. stoletja sta na slovenskem etičnem ozemlju nastali še dva samostana benediktincev: v Gornjem Gradu na Štajerskem in v Monoštru na današnjem Madžarskem.

Opatija v Gornjem Gradu je s svojo središčno lego na slovenskem ozemlju in z obsežnimi posestmi ter s pridruženimi župnijami odigrala v poznem srednjem veku v verskem in gospodarskem pogledu pomebno vlogo.

Srednjega veka opatija v Gornjem gradu ni preživela, kajti papež Pij II. jo je ob ustanovitvi ljubljanske škofije samostanske dohodke namenil njej. Opatija je bila ukinjena. Kot zadnji je bil na slovenskem etičnem ozemlju ustanovljen benediktinski samostan v Monoštru, ki pa so ga poselili cistercijani.

31. Kartuzije na naših tleh

Prve kartuzije zunaj matičnih dežel reda (Francije in Italije) je sprejela slovenska zemlja. Na majhnem slovenskem ozemlju so nastale kar štiri kartuzije v obdobju od srede 12. do začetka 15. stoletja.

Kartuzijani, sinovi sv. Bruna, ki združujejo cenobični način življenja z eremitnim in se posvečajo v prvi vrsti kontemplativnemu življenju, se zaradi svojega načina življenja niso posvečali dušnemu pastirstvu, pač pa so njihove ustanove postale močna gospodarska in kulturna središča v deželi.

Žička kartuzija, eden najpomembnejših samostanov na osrednjem slovenskem ozemlju, je nastala v času utrjevanja cerkvene organizacije na naših tleh in je bila najstarejša naselbina reda v srednji Evropi in v mejah tedanje nemške države.

K žičkim dobrotnikom štejemo zlasti Celjane, dobrotnike tudi ostalih samostanov na slovenskih tleh. Menihi te duhovne postojanke so se posvečali predvsem karitativnemu delu in literarnemu snovanju (nad 2000 predvsem pergamentnih rokopisov).

V samostanu je v času cerkvene shizme bil sedež generalnega priorja rimske obediencie – to službo je opravljal prior Štefan Macone – osebni prijatelj sv. Katarine Sienske: Iz kartuzije Jurklošter je ohranjen rokopis s tekstom večje legende o tej svetnici, opremljen z lastnoročnimi opombami priorja Štefana.

V žički kartuciji je živel tudi brat Filip, avtor epa o Marijinem življenju, ki sodi k najkvalitetnejšim Marijin epom srednjega veka in je ohranjen v desetinah prepisov po celi Evropi. Kartuzijo je ukinil Jožef II.

Kot naslednja je na naših tleh bila ustanovljena kartuzija v **Jurkloštru**, ki je konec stoletja propadla, a jo je obnovil štajerski vojvoda Leopold VI. Babenberžan. V njej je živel vrsta menihov, ki se je posvečala literarni in prepisovateljski dejavnosti. Kartuzija je bila leta 1595 izročena jezuitskemu kolegiju v Gradzu.

Sredi 13. stol. Jurkloštru sledila kartuzija **Bistra** pri Vrhniku. Višek razcveta te duhovne skupnosti postavljamo v 14. stoletje, ko ji je bila pridružena župnija Cerknica. O prizadevanju menihov na kulturnem področju priča 11 rokopisov iz obdobja od srede 14. stoletja do druge polovice 15. stoletja. Od le-teh velja omeniti rokopis z Avguštinovim delom *De civitate dei*, enega naših najlepših rokopisov.

Zadnja je na slovenskih tleh nastala kartuzija v **Pleterjah na Dolenjskem**. Pleterje se niso mogle meriti z nobeno od starejših kartuzij, saj so nastale že blizu zatona poznega

srednjega veka, torej v času večje gospodarske in duhovne krize ter turških vpadov. S smrtjo zadnjega Celjana je izumrla družina največjih dobrotnikov te duhovne ustanove, katere ustanovitelj je v njej našel tudi svoj poslednji mir. Po razpustu je bil samostan izročen ljubljanskemu jezuitskemu. V letu 1904 so se v Pleterjah ponovno naselili kartuzijani.

32. Cistercijani, pomen Stične

Cistercijanski red je izšel iz reformnega gibanja 11. stoletja. V obdobju 100 let so nastali štiri samostani: Stična, Kostanjevica na Dolenjskem, Vetrinj na Koroškem in Monošter na današnjem Madžarskem.

Cistercijani so se v Stični naselili še za življenja sv. Bernarda okoli leta 1130. urejeno meniško življenje pa se začne 1136. Stiški samostan se je razvil v najbogatejšo, najuglednejšo ter najvplivnejšo duhovno ustanovo v deželi in zunaj nje.

Postal je gospodarsko, kulturno in versko središče za območje osrednje Dolenjske, njegov vpliv pa je segel tudi zunaj meja dežele. Stična velja tudi za najstarejši in najpomembnejši kulturni center na ozemlju današnje Slovenije, v obdobju srednjega veka.

V samostanskem skriptoriju je namreč nastala najobsežnejša zbirka latinskih rokopisov, ki so danes pri nas ohranjeni in ki so se mogli po lepoti svoje opreme meriti s sočasno nastalimi rokopisi velikih samostanov po Evropi.

Prav tako je imel stiški samostan šolo za dečke, v kateri so dobili osnovno izobrazbo, ter bili deležni pouka latinščine in glasbe. Stiško opatijo je cesar Jožef II. ukinil, a je bila po približno 100 letih ponovno naseljena.

Naselitvi cistercijanov v Stični je čez nekaj let sledila naselitev menihov tega reda v Vetrinju, ki je izhodišče za Kostanjevico (1234), ki pa nikoli ni bila tako močna kot Stična. Samostan, edini tega reda na Koroškem je ustanova Bernarda Spanheimskega in si je pridobil velike posesti po Koroškem, Kranjskem in Štajerskem.

V dušno-pastirskem pogledu je opravila veliko delo na številnih pridruženih župnijah ter se je posvečevala karitativnemu delu, saj je vzdrževala dva hospica, ter je skrbela za vzdrževanje cest in mostov na poti s Koroške na Kranjsko. Okoli leta 1230 je Vetrinjska cisterca poselila novo postojanko pod Gorjanci na Dolenjskem, Kostanjevico, imenovano Marijin studenec.

Samostan velja za zadužbino koroškega vojvode, ki je ustanovi dal nalogo, da v gospodarskem in cerkvenem oziru osvoji ozemlje, ki so si ga Spanheimi z vojaškimi operacijami pridobili na desni strani ob spodnji Krki in v Gorjancih. Ohranjeni rokopisi iz te duhovne ustanove pa pričajo tudi o kulturni dejavnosti menihov te naše cisterce in o njihovih tesnih stikih z ostalimi meniškimi naselbinami doma in na tujem. Postojanka je bila ukinjena leta 1785.

33. Izobraževanje, samostani, župnijske šole, knjižnice

Stična je glede šolanja zelo pomembna; leta 1593 je bila uradna vizitacija stiške opatije, neje samostanske pole, v kateri je potekal pouk glasbe (tam naj bi se učil Jakob Petelin Gallus).

Na samostanskih in župnijskih šolah je potekal študij *trivium* (treh disciplin):

- Gramatika – učenje latinščine
- Retorika – govorno nastopanje v javnosti
- Dialektika – temelji filozofije

Na univerzah pa so poučevali *kvadrivium* – štiri discipline (arimetika, glasba, astronomija, ?) in je bila neka osnova za specialni študij (filozofija, teologija, pravo in medicina).

Slovenski prostor je dobro seznanjen s temi ustanovami, kar nam dokazujejo dokumenti v starih opatijah, ter podatki od drugod: Herman iz Koroške na univerzi blizu Pariza, Nikolaj iz Štajerske itd.

Knjižnice kažejo na izobrazbo, kažejo na visoko stopnjo kulturno pogojenega izobraževalnega učenja. Stare opatije so imele svoje skriptorije – tam so prepisovali razne rokopise, hkrati pa tudi pisali izvorna besedila.

Kartuzijani, znani po prenovi Cerkve, njihove knjige so znane po celotnem evropskem prostoru – pretakanje kulturnega bogastva, imeli so bogate knjižnice. Inkunabule – prve tiskane knjige do leta 1500.

Med najstarejše šole spada šola pri sv. Nikolaju, nemški križniki so se v Ljubljani posvečali šolstvu, v Kranju je bila šola leta 1423, Škofja Loka, Kamnik in Novo mesto. Nekatero šole so bile tako urejene, da so dajale osnovo za kasnejši višji študij.

34. Manjši bratje in dominikanci poglobljajo versko življenje

Z nastankom meščanstva so meščanska naselja postala nova žarišča kulturnega življenja in tudi nove miselnosti. Novemu načinu življenja prebivalstva so se prilagodili novi redovi od 13. stoletja naprej. Večina novih redov se je ukvarjala s dušno-pastirsko dejavnostjo in si za ideal zbrala uboštvo (tako osebno kot skupno).

S poudarjanjem skupnega uboštva so se novi redovi zavestno ločevali od t.i. starejših redov. Najznamenitejša redova med uboštvenimi redovi sta red manjših bratov in red dominikancev, ki sta se na slovenskih tleh močno utrdila že kar v prvi polovici 13. stoletja.

Manjši braje so se najbolj zgodaj naselili na Primorskem – v Gorici leta 1225, v Kopru, Piranu, v Trstu. Na Koroškem je red uvedel bamberški škof – v kraje Beljak, Volšerk. Na štajerskem so se manjši bratje naselili v Celju, Ptuj, in Mariboru (njihovi zaščitniki na Celjskem – grofje Celjski, na Ptuj – gospoda Ptujška). V Ljubljano so prišli leta 1242.

Zaradi pojavljajočih se smeri manjših bratov, ki so se odpovedali prvotni strogosti in uboštvu, se je aktivirala reforma Janeza Kapisrana (15. stoletje), ki je v redu zahteval več strogosti in vrnitev k starim idealom reda, zlasti v uboštvu, je nastala veja observantov

(namesto sive so nosili rjavo obleko). Samostani observantov – samostani frančiškanov in samostani minoritov – so se že v 15. stoletju razširili na slovenskih tleh. Ženska mladina se je izobraževala v samostanih klaris.

Tudi **dominikanci** so se kmalu po svoji ustanovitvi naselili na slovenskih tleh, kjer so bili zelo priljubljeni – na Koroškem leta 1217, leta 1230 postojanka dominikancev na Ptuju, v Kopru, v Novem Kloštru pri Celju.

Dominikanci so se v skladu s svojimi redovnimi ideali posvečali dušnemu pastirstvu, zlasti pridigarstvu, zato je tudi razumljivo, da se je iz nekaterih dominikanskih postojank ohranilo veliko pridigarških del, bodisi v rokopisih, bodisi v tisku.

Na slovenskem etničnem ozemlju so v poznem srednjem veku nastali tudi štirje samostani dominikank, ki so se v skladu z ideali reda posvečevale pouku ženske mladine in prepisovanju tekstov. Kot prvi je nastal samostan v Studenicah na Štajerskem – eden najpomembnejših in najbogatejših samostanov v deželi. Dominikanke so se naselile tudi v Velesovem na Kranjskem, v Radlje ob Dravi. Nune so bile v duhovnem pogledu podrejene dominikanskemu samostanu v Čedadu. Vsi trije samostani so bili v času Jožefa II. ukinjeni.

35. Duhovščin ob koncu srednjega veka

- **ARHIDIAKONI:** sedež arhidiakona ni vezan na župnijo (menjavanje sedežev); župniki prihajajo iz različnih krajev, iz različnih sedežev pražupnij (le-ti sedeži so ustaljeni); pomembna vloga arhidiakonov v cerkveno-upravnem smislu, političnem, gospodarskem – vloga je vsestranska; služba arhidiakona na območju Oglejskega patriarhata je prožnejša, svobodnejša – stali sedež je brez večjih pomembnosti.
- **KAPITELJ:** stolni kapitelj v Ljubljani, novomeški kapitelj – kapitelj vsebuje 10 kanonikov (9 kanonikov imenuje cesar, 1 kanonika škof) – v Novem mestu so regularni kanoniki.
- **KANONIKATI:** na Koroškem, na Krki, v Santandražu, Breže, Dravograd; dušno-pastirsko delo, živijo skupaj, imajo skupno molitev, skupne norme (regulo), vendar niso redovniki!

Nastanek kanonikatov: Med seboj se povežejo župniki iz različnih mest, nato naslovijo cesarju prošnjo za kolegij, za tem papež Aleksande VI. privoli prošnji. Kanoniki so imeli že gospodarsko osnovo (lepe dohodke) in so tako bile ustvarjene idealne razmere za razvoj kopičenja beneficijev.

Tridentinski koncil prinese spremembe – semenišča, kjer se bodo šolali in vzgajali duhovniki in redovniki. Pred tem je bilo šolanje pri privatnih, posameznih duhovnikih. Učenje praktičnih osnov je bilo zelo pomanjkljivo (duhovščina je bila zelo slabo izobražena). Vendar celotna podoba ni tako negativna.

36. Redovništvo ob koncu srednjega veka

Kartuzijanski in cistercijanski samostani delujejo intenzivno, aktivno s kulturnimi in gospodarskimi močmi – karitativna, izobraževalna dejavnost. Čim bolj gremo s časom naprej, tem bolj začnejo te ustanove pešati, nazadovati.

Eden od takih dejavnikov, ki so negativno vplivali so številne darovnice, obdarovanja samostanov s strani plemstva. Kakor bolj so samostani bogateli, tem bolj je njihova duhovna notranja moč pešala – ti samostani imajo vlogo velikega posestnika.

Čutiti je precejšnje nazadovanje, pojavijo pa se tudi zunanji dejavniki, ki obstoječe razmere še bolj poslabšajo: kmečki upori, turški vpadi. Dominikanski samostani so imeli večja posestva, nekateri so bili zatočišče za plemiške hčere, ki so dajale negativen vpliv na redovnice.

37. Versko življenje, pobožne ustanove, beneficiji

Versko življenje je bilo v srednjem veku živahno, razgibano (pobožne ustanove, cerkvene bratovščine, domače in tuje Božje poti, razne socialne ustanove z namenom pomagati bližnjemu).

Pomembno vlogo za takratno versko življenje je potrebno pripisovati tudi bogoslužnemu jeziku, ki je bil takrat v praksi. Znano je, da preprost človek latinskega jezika ni razumel, da pa mu je bil vsaj nekoliko približan zaklad vere, so oznanjevanje Božje besede, molitev in petje večinoma prakticirali v slovenskem jeziku.

Pri obravnavanju pričujočega vprašanja je vredno podčrtati tudi dejstvo, da so mnogi voditelji nekaterih najbolj donosnih župnij bili tujci in so problem neznanja ljudskega jezika reševali s postavitvijo vikarjev, ki so ljudstvu približali oznanilo.

Versko življenje je prebivalstvo samo pospeševalo z dotacijami za ustanavljanje župnij, z vzdrževanjem župnika in beneficijem (zadnja kokoš na vasi...)

Pobožne ustanove so bile ustanove, ki so npr. z dotacijo omogočale postavitve cerkva, oltarjev, vzdrževanje večne luči, duhovnikov ... Cilj teh združenj je bilo duhovno dobro darovalca (večinoma plemstvo) na eni in dvig bogoslužja na drugi strani. Pri nas so najvidnejša darovalska družina grofje Celjski (Pleterje).

Ustanovno listino zgoraj omenjeno »duhovno dobro darovalca« najpogosteje povezujejo s svetimi mašami, ki se naj zanj oz. sorodnike opravijo na določenem kraju in oltarju. Problem nastopi, ko plemiške družine večajo cerkveno premoženje le z željo za svoj duhovni blagor, pri revnejših slojev pa to ni možno.

Beneficij in njihov razvoj je možno razumeti le z razumevanjem verskega življenja in pobožnih ustanov. S tem, ko je plemstvo postavljalo cerkvene objekte, je bilo seveda nujno, da jih je nekdo oskrboval z bogoslužjem (beneficiat) in spolnjeval ustanovno listino. Kot problem oz. posledico je vredno tukaj omeniti kopičenje beneficijev, ki so kasneje vplivali na moč in bogastvo posameznih župnij.

38. Tretji red, bratovščine, pomen laiških skupnosti

Laična gibanja lahko označimo kot združevanje vernikov, ki živijo po določenih pravilih. Tako so bratovščine v bistvu laiška gibanja oz. združbe vernikov, ki želijo doseči krščansko popolnost z udeležbo pri bogoslužju in karitativno dejavnostjo.

Bratovščine imajo seveda tudi pravila, ki urejajo skupno življenje članov; znano je, da je bilo versko vodstvo tisto, ki je pravila potrjevalo. Bratovščine ja navadno vodil voljeni prošt, za gospodarske zadeve pa je skrbel dekan.

Sedež bratovščin je bil navadno pri določenem oltarju (oskrba), kjer je beneficiat v službi bratovščine opravljal bogoslužje za žive in mrtve ude družbe. Ena bistvenih dejavnosti bratovščin je karitativna (pokov mrtvih članov, skrb za reveže, najbogatejše bratovščine imajo celo sirotišnice).

Na tem mestu je potrebno poudariti tudi nastanek cehov, ki naj bi zrasli iz bratovščin in skrbeli za zavarovanje obrtnika pred konkurenco, gojili karitativno dejavnost, ter skupno krščansko življenje.

Tretji red bil lahko označili kot pretežno laično gibanje, ki sledi nekemu svetniku (morda najpogosteje sv. Frančišku Asiškemu in sv. Dominiku) in z življenjem po skupnih pravilih želi doseči krščansko popolnost.

39. Čaščenje Matere Božje, verske pobožnosti, romanja

O **predanem čaščenju Matere Božje** v poznem srednjem veku pričajo številne Marijine cerkve, oltarji, podobe in bratovščine. Marijino čaščenje so posebej gojili benediktinci, sicer pa je posebej razvidno iz obsežnega števila njej posvečenih **romarskih krajev**, ki jih je pri nas veliko in kažejo Marijino priljubljenost.

Med **pobožnostmi** so bile takrat v praksi pomembno čaščenje raznih svetnikov, Svetega Rešnjega telesa (monštranca). Marsikatera današnja pobožnost ima korenine v tistem času.

40. Razmere na Slovenskem v 16. stoletju; širjenje protestantizma

Bežno je potrebno pogledati **razmere v 15. stoletju**, ko je upravno stanje sledeče: naše ozemlje spada pod Oglejski patriarhat, salzburško nadškofijo, leta 1461 je ustanovljena ljubljanska škofija (zaradi majhnosti in razdrobljenosti še nima prave vloge).

Spor Maksimiljana I. in beneško republiko ima neugodne posledice za cerkvene razmere pri nas. Za 16. stol. lahko sicer opazamo napake in razvade, ki so bile razširjene tudi drugod (kopičenje beneficijev...).

Širjenju **protestantizma** so pripomogli študentje, ki so študirali na nemških univerzah, trgovci, obrtniki, rudarji, vojaki in celo romarji. Pomembno vlogo je imel tudi tisk.

Prvo pomembno središče je Trst, kjer je prve pobude za svoje delovanje dobil Primož Trubar. V letih 1525-1530 so reformatorske ideje že globoko prodrle v vodilne družbene razrede na Koroškem, Štajerskem in Kranjskem kot gibanje za reformo Katoliške Cerkve.

KAZALO:

1. Začetki krščanstva na slovenskih tleh.....	1
2. Petoviona, škof Viktorin.....	1
3. Vloga Ogleja, krščanske občine na njegovem vplivnem območju.....	1
4. Krščanstvo v Emoni, škof Maksim.....	2
5. in 6. Krščanstvo na slovenskih tleh v pozni antiki, kasteli.....	2
7. Zunanji pogoji za misijone med Slovenci.....	3
8. Karantanija v političnem in cerkvenem pogledu v 8. stoletju.....	4
9. Salzburg, način delovanja med Slovenci.....	5
10. Škof Modest, njegovi nasledniki, delo.....	5
11. Irska misijonska metoda, oznanjevanje, organizacija.....	5
12. Kaj povedo pisni dokumenti (Conversio, brižinski spomeniki, rateški rokopis)?.....	6
13. Oglej kot misijonsko izhodišče.....	6
14. Pavli II., sinoda 796, misijonsko delo južno od Drave do konca 10. stol.....	6
15. in 16. Ratislav, Ciril in Metod na Moravskem. Panonska kneževina in sveta brata.....	7
15. Ratislav, Ciril in Metod na Moravskem.....	7
16. Panonska kneževina in sveta brata.....	8
17. Vloga kneza Koclja pri delu sv. Bratov.....	8
18. Značilnosti delovanja sv. Bratov.....	9
19. Slovenska metropolija, cerkveno politično ozadje.....	9
20. Škofijska in metropolitanska ureditev slovenskih dežel v srednjem veku.....	10
21. Ustanovitev krške in lavantinske škofije.....	11
22. Arhidiakonati (Salzburg – Oglej), vloga arhidiakonotov.....	12
23. Razvoj pražupnij na Slovenskem.....	12
24. Prizadevanje za poživitev verskega življenja v 13. stol., Bertold II.....	13
25. Razmere v patriarhatu, odnosi med Habsburžani in Benetkami, posledice.....	13
26. Ljubljanska sinoda 1448 o duhovnikih in laikih.....	14
27. Ustanovitev ljubljanske škofije, okoliščine, obseg.....	14
28. Samostani središča dušno-pastirske in karitativne dejavnosti.....	14
29. Kulturni in gospodarski pomen samostanov.....	15
30. Benediktinci na Slovenskem.....	16
31. Kartuzije na naših tleh.....	17
32. Cistercijani, pomen Stične.....	18
33. Izobraževanje, samostani, župnijske šole, knjižnice.....	19
34. Manjši bratje in dominikanci poglobljajo versko življenje.....	19
35. Duhovščin ob koncu srednjega veka.....	20
36. Redovništvo ob koncu srednjega veka.....	20

37. Versko življenje, pobožne ustanove, beneficiji.....	21
38. Tretji red, bratovščine, pomen laičkih skupnosti.....	21
39. Čaščenje Matere Božje, verske pobožnosti, romanja.....	22
40. Razmere na Slovenskem v 16. stoletju; širjenje protestantizma.....	22

Zgodovina Cerkve na Slovenskem I. - skripta
Ljubljana, januar 2004
Sestavil: Aleš Pečavar

VIR:

Zgodovina Cerkve na Slovenskem – knjiga
Razni zapiski

OPOMBE:

V tekstu so možne pomenske in slovnične napake!
Uporaba na lastno odgovornost!